

СЕКЦІЯ 4

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 336.11

Вавулін О.І.
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри логістики та виробничого менеджменту
Сумського національного аграрного університету*

ОЦІНКА РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТА ФОРМ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В РИНКОВИХ УМОВАХ

AN ESTIMATION OF RESOURCE POTENTIAL AND FORMS OF ORGANIZATION OF PRODUCTION OF AGRARIAN SECTOR OF ECONOMY UKRAINE IS IN MARKET CONDITIONS

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено оцінці ресурсного потенціалу та формам організації виробництва аграрного сектору економіки України в ринкових умовах. Розглянуто сутність, склад, чинники економічної ефективності використання ресурсного потенціалу сільськогосподарського підприємства. Вивчено сучасні форми організації виробництва у сільськогосподарських підприємствах. Визначено основні пріоритетні напрями та механізми підвищення ефективності ресурсного потенціалу аграрного сектора. Зроблено відповідні висновки.

Ключові слова: оцінка, потенціал, ресурс, організація виробництва, аграрний сектор, ринок.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена оценке ресурсного потенциала и формам организации производства аграрного сектора экономики Украины в рыночных условиях. Рассмотрены суть, состав, составляющие экономической эффективности ресурсного потенциала сельскохозяйственного предприятия. Изучены современные формы организации производства в сельскохозяйственных предприятиях. Определены основные приоритетные направления и механизмы повышения эффективности ресурсного потенциала аграрного сектора. Сделаны соответствующие выводы.

Ключевые слова: оценка, потенциал, ресурс, организация производства, аграрный сектор, рынок.

ANNOTATION

The article is sanctified to the estimation of resource potential and forms of organization of production agrarian to the sector of economy of Ukraine in market conditions. Essence, composition, factors of economic efficiency of the use of resource potential of agricultural enterprise, were considered. The studied modern forms of organization of production are on agricultural enterprises. Basic priority directions and mechanisms of increase of efficiency of resource potential of agrarian sector are certain. Done corresponding conclusions.

Key words: estimation, potential, resource, organization of production, agrarian sector, market.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасній економічній науці не сформовано однозначного теоретичного уявлення про потенціал сільського господарства, що ускладнює розроблення методів його кількісного визначення, аналізу розвитку

та використання. Потенціал визначається як економічна категорія що характеризує наявні можливості, ресурси, запаси, засоби, які можуть бути використані для досягнення, здійснення будь-чого [5, с. 159].

Усю сукупність ресурсів економічною наукою поділено на економічні та неекономічні. До першої групи належать ті, що є в необмеженій кількості і не потребують особливої уваги з приводу раціонального, економного використання. Друга група ресурсів спонукає людей вирішувати проблему вибору й обмеження. Коли необмежені потреби вступають у суперечність з обмеженістю ресурсів для задоволення цих потреб, з'являється власне предмет економічної науки у сучасному її розумінні – пошук ефективного використання рідких ресурсів для досягнення максимального задоволення економічних запитів суспільства [7, с. 2].

Отже, ресурси цікавлять економічну думку виключно у зв'язку з можливістю їх застосування для задоволення потреб суспільства, тобто у зв'язку із закладеним у них потенціалом.

Потенціал – це засоби, запаси, джерела, які є в наявності і можуть бути мобілізовані, приведені в дію, використані для досягнення певних цілей, здійснення плану, вирішення якихось завдань [9, с. 375]. Унаслідок широкої інтерпретації цього поняття в економічній літературі з'явилося багато видів потенціалу: економічний, виробничий, ресурсний, науково-технічний, народногосподарський тощо. Також виникло велике розмаїття підходів до визначення його сутності, складових елементів та кількісного виміру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблеми розвитку ресурсного потенціалу аграрної сфери економіки вивчалися і вивчаються такими вченими, як: В.Г. Андрійчук [2], П.Т. Саблук [3],

Я.К. Білоусько [4], В.М. Бесенюк [5], Н.М. Богуцька [7], О.М. Вишневецька [9], Т.І. Олійник [12], Г.М. Підлісецький [15], Н.О. Піняга [16] та ін. Слід указати, що єдиної точки зору щодо тлумачення категорії «ресурсний потенціал» в економічній літературі поки що немає.

Важливість питань, пов'язаних зі зміцненням та ефективним використанням ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств, їх теоретична і практична значимість та недостатня наукова розробленість зумовили вибір теми даної статті.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті – узагальнити сутність, складники та значення ресурсного потенціалу в забезпеченні сталого та ефективного розвитку виробництва, а також особливості і фактори формування та ефективного функціонування ринку ресурсів аграрної сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Виробничий потенціал – це сукупність органічно взаємозалежних ресурсів сільськогосподарського виробництва, що дають змогу за заданих умов досягти об'єктивно зумовленого рівня господарських результатів [6, с. 118]. В узагальненому вигляді ресурсний потенціал є сукупною величиною наявних у розпорядженні суб'єкта господарювання ресурсів, тоді як виробничий потенціал підприємства визначають не тільки величиною ресурсів, але й їх співвідношенням, спеціалізацією господарства та іншими суб'єктивними факторами. Діалектичний зв'язок між поняттями економічного, виробничого та ресурсного потенціалу не дає змоги розглядати ці категорії як щось відокремлене і незалежне. В умовах ринку виробник визначає, що виробляти й як виробляти під впливом ринкових запитів і ринкової кон'юнктури. Виробнику може дорого коштувати ігнорування ринкових законів. Підприємству необхідне розроблення маркетингової стратегії, що передбачає аналіз і прогнозування ринкової ситуації для орієнтації виробництва і забезпечення кращих економічних умов реалізації виробленої продукції [9, с. 355]. Ефективне використання виробничих ресурсів та правильна маркетингова стратегія забезпечують підприємству високий ринковий потенціал. Під категорією ринкового потенціалу сільськогосподарського підприємства розуміють його здатність на основі ефективного використання наявних ресурсів забезпечити виробництво конкурентоспроможної продукції, що буде розміщена на ринку з максимальною вигодою для виробника. Неможливо відокремлювати поняття ринкового та виробничого потенціалу, тому що вони формуються і функціонують тільки в нерозривній єдності.

Українські науковці чітко розмежували поняття ресурсного та виробничого потенціалу. Визначення ресурсного потенціалу вони подали як сукупність наявних у господарстві виробничих ресурсів (земельних, трудових, матері-

альних, матеріально-технічних), тобто як суму ресурсів підприємства незалежно від рівня їх технологічної збалансованості, тоді як виробничий потенціал підприємства певного виробничого типу та рівня інтенсивності – як сукупність організаційно і технологічно збалансованих ресурсів, здатних виробляти продукцію. Аграрний ресурсний потенціал має бути сукупністю та органічною єдністю техніко-технологічно пов'язаних, екологічно зрівноважених, економічно збалансованих усіх виробничих ресурсів [16, с. 63]. Ресурсний і виробничий потенціал не можна розглядати як щось відокремлене. Поняття «виробничий потенціал» є ширшим за поняття «ресурсний потенціал», перший ніби включає другий.

Основою ресурсного потенціалу є ресурсозабезпеченість аграрних галузей, яку відображає кількісна наявність ресурсів, тоді як ресурсний потенціал розкриває можливості їх використання [16, с. 64].

Дискусійним є питання щодо включення фінансових ресурсів до складу ресурсного потенціалу сільського господарства, тому що частина науковців вважає, що наявність фінансових ресурсів свідчить про потенційну можливість забезпечення потреби в будь-якому іншому виді ресурсів, проте гроші самі по собі не беруть безпосередньої участі в процесі виробництва, а можуть лише впливати на формування вартості виробленого продукту. У цьому зв'язку включення фінансових ресурсів як окремого елемента до складу ресурсного потенціалу сільського господарства може призвести до повторного рахунку [12, с. 63]. Слід зазначити, що в сучасних умовах, коли активно розвиваються ринки капіталу, роль фінансових ресурсів зростає, оскільки саме вони визначають потенційну здатність до розширеного відтворення, зокрема через механізм залучення кредитних ресурсів, додаткового капіталу. Фінансові ресурси підприємства є найбільш ліквідними його активами, які спроможні виконувати функцію платіжного засобу і забезпечувати безперервний рух грошових потоків.

Основними характеристиками фінансових ресурсів є термін їх обігу, ліквідність, ризикованість, податковий статус, поворотність та ін. Усі джерела поповнення фінансових ресурсів можна поділити на дві групи:

- 1) внутрішні, до яких належать статутний фонд та одержувана підприємством виручка (що залежить від розмірів собівартості та прибутку);
- 2) зовнішні, які складаються з бюджетних асигнувань, кредитів, різноманітних відшкодувань та внесків [2, с. 12].

Специфічний ресурс сучасного стану розвитку економіки – інформація, роль якої з роками значно зростає. Вона виконує єднальну функцію стосовно інших елементів ресурсного потенціалу.

Інформаційні ресурси – це сукупність знань та інформації, які розміщуються на інформацій-

них носіях і є особливою формою продуктивної сили у виробничій сфері. В аграрному виробництві інформаційні ресурси включають системи маркетингової, технологічної, виробничо-організаційної, правової та іншої інформації. Ефективне використання інформаційних ресурсів дає змогу одержати помітну економію інших ресурсів. Інформаційний потенціал підприємства являє собою сукупність його інформаційних ресурсів [16, с. 64]. Окрім наявності основних видів ресурсів, на продуктивність виробничої системи впливає низка факторів (внутрішніх і зовнішніх), що формують умови функціонування потенціалу підприємств. До внутрішніх факторів належать концентрація, спеціалізація, організаційно-правова форма виробництва, рівень технології, якість і співвідношення окремих ресурсів, налагодженість системи збуту, досконалість системи управління. Фактори зовнішнього середовища необхідно сприймати як некеровані з боку сільськогосподарських підприємств: нормативно-законодавча база; рівень розвитку земельних відносин; векторна стабільність і продуманість аграрної політики; інвестиційний клімат у країні; соціально-економічні умови відтворення трудового потенціалу; екологічність навколишнього середовища.

Формується ресурсний потенціал сільськогосподарських підприємств відповідно до певних принципів:

- 1) екологічності й екологобезпечності;
- 2) технологічності, надійності, універсальності і комфортності технічних засобів за високих продуктивних та експлуатаційних показників;
- 3) економності й енергоощадності;
- 4) відповідності вимогам комплексної механізації, автоматизації та комп'ютеризації виробничих процесів [17, с. 30].

У науковій літературі охарактеризовано і систематизовано показники економічної ефективності сільськогосподарського виробництва та використання виробничих ресурсів [18, с. 180].

В.Г. Андрійчук запропонував узагальнену схему показників економічної ефективності використання основних видів ресурсів сільськогосподарських товаровиробників [2, с. 10].

Аналіз ефективності використання окремих ресурсів дає змогу порівняти ефективність застосування ресурсів у різних галузях, оцінити досягнутий рівень використання ресурсів у конкретному підприємстві, порівняти з найкращими показниками, визначити своє місце серед виробників аналогічної продукції, спланувати обсяги виробництва та рівень можливих витрат ресурсів на майбутній період.

Як ефект від використання сукупних ресурсів можуть бути використані валова продукція, товарна продукція, чиста продукція або сума прибутку.

Формула продуктивності сукупного ресурсного потенціалу в такому разі виглядатиме так:

$$E_j = \frac{ВП_j(ТП_j, ЧП_j, П_j)}{ГОЗ_j + ТР_j + ОФ_j + ОбФ_j} = \frac{ВП_j(ТП_j, ЧП_j, П_j)}{\sum_{i=1}^n P_{ij}} = \frac{ВП_j(ТП_j, ЧП_j, П_j)}{СРП_j}$$

де $ВП_j$ ($ТП_j$, $ЧП_j$, $П_j$) – валова продукція (товарна продукція, чиста продукція, прибуток) по j -му об'єкту;

$ГОЗ_j$ – грошова оцінка землі по j -му об'єкту;

$ТР_j$ – трудові ресурси по j -му об'єкту;

$ОФ_j$ – вартість основних фондів по j -му об'єкту;

P_{ij} – обсяг i -го ресурсу у вартісному обчисленні в сукупному ресурсному потенціалі по j -му об'єкту.

Аналіз ефективності застосовуваних ресурсів у кінцевому підсумку здійснюють для з'ясування адекватності ефекту від їх укладання [9, с. 350].

Згідно з положеннями економікс (науки про раціональне використання людьми обмежених ресурсів), нарощувати обсяги застосовуваних ресурсів доречно до тих пір, поки не буде досягнуто рівності граничної співвідношень граничної продуктивності ресурсів до ціни на ці ресурси [14, с. 75].

Одним із різновидів економічної ефективності є гранична ефективність. Її обчислення слугує визначенню доцільності нарощування чи скорочення застосування ресурсів. Сільськогосподарське підприємство має максимальний прибуток на одиницю здійснених витрат, якщо граничні витрати на ресурс дорівнюють граничному доходу (виручці).

У виді формули це можна записати так:

$$\frac{d\Pi}{dO} = \frac{dZB}{dO} - \frac{dZBm}{dO} = ГВ - МС = Ц - МС = 0,$$

де Π – прибуток;

O – обсяг продажу;

ZB – загальна грошова виручка;

ZBm – загальні витрати;

$ГВ$ – гранична виручка;

$МС$ – граничні витрати на одиницю продукції;

$Ц$ – ціна реалізації одиниці продукції.

Альтернативою традиційним методикам обчислення ефективності використання виробничих ресурсів є метод DEA (Data Envelopment Analysis) – «Аналіз оболонки даних». Він набув широкого застосування в багатьох сферах економіки західних країн, в Україні його починають випробовувати [2, с. 12]. Суть даного аналізу полягає у співставленні фактичного показника ефективності з максимально можливим за заданої кількості ресурсів. У такому разі за еталон приймають підприємства, що забезпечують максимальний рівень виробництва продукції на одиницю ресурсів, із ними порівнюють усі інші підприємства. Оболонка даних створена так, що визначає межу виробничих можливостей – максимально можливий за цих умов вихід продукції за будь-якої комбінації ресурсів.

За допомогою методу DEA визначають три види ефективності:

– технічну (показує, наскільки підприємству потрібно зменшити використання ресурсів для досягнення того ж самого рівня виробництва);

– алокативну, або розподілу ресурсів (вказує на можливість зменшення виробничих витрат за рахунок вибору такої комбінації ресурсів, що є оптимальною за співвідношенням цін на фактори виробництва);

– загальну – як добуток технічної та алокативної ефективності (відображає відмінності між фактичним і потенційним виробництвом продукції).

У визначенні шляхів підвищення ефективності використання ресурсів за конкретних умов господарювання допомагає економіко-математичне моделювання, яке традиційно використовують для потреб оптимізації управлінських рішень у сільськогосподарському виробництві. Сільське господарство є галуззю для ефективного застосування принципу оптимальності, воно характеризується свободою у виборі економічних рішень, обмеженістю ресурсів у часі, наявністю цільових установок.

Застосування економіко-математичних методів у сільському господарстві порівняно з іншими галузями економіки ускладнене через багатогалузевий характер і необхідність урахування великої кількості змінних із дуже складною системою обмежень. У сільському господарстві частина кількісних залежностей має нелінійний характер і мінливість параметрів у великих межах, що також ускладнює застосування цих методів.

З огляду на вищесказане, розуміємо, що під час прийняття управлінських рішень виникає необхідність поєднати моделювання математичне та експертне [16, с. 64]. Поряд із цим перспективність застосування лінійного програмування для потреб сільського господарства пов'язана з тим, що велика кількість завдань оптимального використання ресурсів у сільському господарстві природно вписується в межі моделей лінійного програмування, оскільки основні припущення, які застосовують під час використання моделей лінійного програмування, здебільшого відповідають об'єктивним зв'язкам сільськогосподарського виробництва.

Ресурсний потенціал є матеріальною основою розширеного відтворення продуктивних сил суспільства. Це сукупність трудових, матеріально-технічних, фінансових, інформаційних, земельних та інших природно-біологічних ресурсів. Ресурсний потенціал як складова частина в системі функціонування економічного потенціалу забезпечує матеріальну основу процесу відтворення, що робить його визначальною ланкою в цьому процесі.

Ресурсний потенціал виробників сільськогосподарської продукції визначається не тільки наявністю основних виробничих ресурсів, а й їх якісними характеристиками: родючістю ґрунту і місцем розташування земельної ділянки, екологічним станом ґрунтів, правовою урегулюванням земельних відносин; структурою виробничих запасів; структурою та співвідношенням основних засобів; структурою кадрів, числом працівників, їх кваліфікацією; особистістю

керівника, структурою, якістю, рівнем компетентності апарату управління та спеціалістів, відповідністю інтересів власників сільськогосподарських підприємств і працівників; наявністю власних фінансових ресурсів, можливостями додаткового залучення капіталу, кредитоспроможністю підприємства; доступністю інформаційних джерел, наявністю автоматизованої інформаційної системи на підприємстві, рівнем запровадження прогресивних технологій.

Основними положеннями і напрямками формування механізму ефективного використання виробничих ресурсів у сільському господарстві є забезпечення раціонального й екологічного використання земельних та інших природних ресурсів; забезпечення потреби, оптимального використання та відтворення виробничих засобів; застосування ресурсо- та енергоощадних технологій; ефективне використання трудових ресурсів та підвищення продуктивності праці; забезпечення стабільності й ефективності використання внутрішніх і зовнішніх інвестиційних ресурсів; розвиток інноваційних процесів і впровадження їх результатів.

Формування раціонального ресурсного потенціалу має відбуватися не стихійно, а підпорядковуючись загальним принципам. На етапі розроблення заходів підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу головними, на нашу думку, є принципи насичення виробництва ресурсами, заміщення ресурсів та збалансованості або взаємної доповнюваності ресурсів, а також принципу граничної корисності. У перспективному розвитку одним із головних принципів має стати принцип екологічності й енергозбереження. Все більшу роль відіграватимуть нові технології та якісні виробничі ресурси, які становлять уречевлені наукові знання.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Аналіз методичних підходів до обчислення сукупної величини ресурсного потенціалу сільського господарства та його складових елементів дає змогу зробити висновок, що в умовах, коли всі відтворювальні процеси в аграрному секторі економіки обслуговуються товарно-грошовими відносинами і, відповідно, вимірюються вартісними категоріями, переваги набуває грошовий метод обчислення ресурсного потенціалу сільського господарства. Під час оцінки ресурсного потенціалу сільського господарства окремі складники слід розглядати як відповідні різновиди потенціалу (земельний, трудовий, матеріально-технічний), що дасть змогу оцінити їх не тільки як матеріальну основу виробництва, а й як носіїв потенційних можливостей виробництва, закладених у тих чи інших ресурсах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аграрна реформа в Україні / П.І. Гайдуцький, П.Т. Саблук, Ю.О. Луценко [та ін.]; за ред. П.І. Гайдуцького. – К.: ННЦІАЕ, 2005. – 424 с.

2. Андрійчук В.Г. Капіталізація сільського господарства: вимір масштабів та оцінка переваг і загроз здійснення / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2006. – № 2. – С. 8-16.
3. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. Інформаційно-аналітичний збірник (випуск 4) / За ред. П.Т. Саблука [та ін.]. – К.: ІАЕ, 2001. – 601 с.
4. Державна підтримка техніко-технологічного забезпечення аграрного виробництва / Я.К. Білоусько, В.О. Писулько, В.Л. Товстопят // Економіка аграрного сектора. – 2005. – № 5. – С. 30-35.
5. Бесенюк В.М. Ресурсний потенціал агроформувань у забезпеченні ефективного господарювання / В.М. Бесенюк // Економіка: проблеми теорії та практики. – 2004. – Вип. 193. – Т. 1. – С. 158-168.
6. Бесенюк В.М. Організаційний фактор у функціонуванні сільськогосподарського виробництва / В.М. Бесенюк // Розвиток дорадництва в аграрній сфері економіки: тези доповідей Всеукраїнської наук. практ. Конференції (26-27 березня 2004 р.). – Тернопіль: ТАНГ, 2004. – С. 118-119.
7. Богуцька Н.М. Ресурсний потенціал підприємства та проблеми його оцінки / Н.М. Богуцька [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2010/Economics/57474.doc.htm
8. Економіка праці й соціально-економічні відносини: [навч. посіб.] / П.Ю. Буряк, Б.А. Карпінський, М.І. Григор'єва. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 440 с.
9. Вишневська О.М. Ресурсний потенціал аграрного сектора економіки України: соціально-економічні та екологічні аспекти: [монографія] / О.М. Вишневська. – Миколаїв, 2011. – 487 с.
10. Основи економічної теорії: [підручник] / О.О. Мамалуй [та ін.]. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 480 с.
11. Месель-Веселяк В.Я. Оптимальні розміри сільськогосподарських формувань промислового типу в Україні / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2008. – № 3. – С. 13.
12. Олійник Т.І. Сучасні тенденції ресурсного забезпечення сільськогосподарського виробництва / Т.І. Олійник, А.С. Коваленко // Вісник ХНАУ. Серія «Економіка АПК і природо-користування». – 2009. – № 14. – С. 62-67.
13. Основні засоби сільськогосподарського призначення: потреба та забезпеченість / Л.І. Васильок, М.І. Герун, Г.М. Підлісецький [та ін.]. – К.: ІАЕ, 2009. – 98 с.
14. Основні економічні показники виробництва продукції сільськогосподарства у с.-г. підприємствах за 2014 рік. – К.: ДССУ, 2015. – 85 с.
15. Підлісецький Г.М. Підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу аграрного сектору / Г.М. Підлісецький, М.І. Толкач // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С. 65-66.
16. Піняга Н.О. Вивчення потреби ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств за системним підходом / Н.О. Піняга // Агросвіт. – 2012. – № 9. – С. 63-64.
17. Піняга Н.О. Спеціалізація виробництва в сільськогосподарських підприємствах / Н.О. Піняга // Розвиток механізмів функціонування економіки та фінансово-кредитного сектору в умовах євроінтеграційних процесів: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Сімферополь, 2012. – С. 29-31.
18. Шибанін В.С. Зміцнення та ефективне використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств: [монографія] / В.С. Шибанін [та ін.]. – Миколаїв, 2010. – 189 с.